

Карнаух Б. П., асистент кафедри цивільного права № 1 НЮУ ім. Я. Мудрого, кандидат юридичних наук

ПОНЯТТЯ МАЙНА У ПРАКТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СУДУ З ПРАВ ЛЮДИНИ

Відповідно до статті 1 Протоколу № 1 (надалі — P1-1) до Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод «кожна фізична або юридична особа має право мирно володіти своїм майном. Ніхто не може бути позбавлений свого майна інакше як в інтересах суспільства і на умовах, передбачених законом або загальними принципами міжнародного права». Ця стаття *ratione materiae* підлягає застосуванню лише в тому разі, коли порушувана перед Європейським Судом справа стосується саме майна. Тому принципово важливим для захисту прав людини у зазначеній сфері є з'ясування змісту, яким наділяє цей термін Європейський Суд (надалі — ЄСПЛ).

Не може викликати жодних сумнівів, що майно вбирає в себе як рухомі, так і нерухомі речі. Тим не менше, у справі *Birtinc проти Сполученого Королівства* уряд, заперечуючи проти скарги заявника, посилався, зокрема, на те, що під майном слід розуміти винятково рухомі речі. Комісія, звісно, рішуче відхилила такий аргумент (*Wiggins v. United Kingdom*, no. 7456/76, Commission decision of 8 February 1978). Дальша практика Суду без вагань потверджує, що до складу майна входять будь-які матеріальні об'єкти, що належать особі, — як рухомі, так і нерухомі. Так, предметами спорів у справах, що розглядалися ЄСПЛ, зокрема, були: земельні ділянки, житлові будинки, автомобілі, золоті монети тощо. Однак багато частіше предметом спору бувають не речі, а майнові права. Обсяг поняття «майно» «не вичерпується правом власності на матеріальні об'єкти... Відповідно, нарівні з матеріальними об'єктами певні права та інтереси, які становлять собою активи, також можуть розглядатися як “майно”» (*Saghinadze and Others v. Georgia*, no. 18768/05, § 103, ECHR (2010)).

Головне питання, яке постає в цьому зв'язку, — яким ознакам має відповідати те чи інше суб'єктивне право, щоб його можна було визнати майном? На наш погляд, практика ЄСПЛ дає змогу виокремити три таких ознаки: (1) змістова характеристика, (2) галузева належність та (3) визначеність.

Змістова характеристика. Суб'єктивне право може складати собою майно лише в тому разі, якщо таке право має економічну цінність, яка з більшим або меншим ступенем точності може бути виражена в грошовому еквіваленті. Це, мабуть, найважливіша і цілком необорна вимога. Якщо певне право такій вимозі не задовольняє — воно не може вважатися майном, і тому *ratione materiae* не потрапляє до сфери захисту статті (P1-1). Так, в одній зі справ заявники скаржилися на те, що держава-відповідач, позбавивши їх дворянських титулів, порушила їхнє право на мирне володіння майном. Однак Суд визнав заяву неприйнятною, мотивуючи своє рішення тим, що успадковуваний дворянський титул сам по собі не має економічної цінності, через що не може бути кваліфікований як майно в розумінні статті 1 Протоколу № 1 (*De La Cierva Osorio De Moscoso, Fernandez De Cordoba, Roca Y Fernandez Miranda and O'Neill Castrillo v. Spain* (dec.), no. 41127/98, 41503/98, 41717/98, 45726/99, ECHR 1999-VII).

Галузева належність. «Майно» — це категорія *цивільного* права; право на майно — це суб'єктивне *цивільне* право. Тому, властиво, майном може бути лише таке право, що є цивільним за своєю природою. Звідси постає наступна проблема, а саме: як слід розуміти вислів «цивільні права»? і чи може вважатися майном суб'єктивне право, яке існує в межах публічних правовідносин?

Слід зауважити, що категорія «цивільні права та обов'язки» (“civil rights and obligations”) в практиці ЄСПЛ, так само як і поняття майна, — має автономне значення.

У практиці Суду цивільним правом, а, отже, майном визнавалися:

- наданий державою дозвіл на забудову земельної ділянки;
- видані державою дозволи та ліцензії на провадження певних видів господарської діяльності.
- дозволи на здійснення індивідуальної професійної діяльності, зокрема лікарської, адвокатської чи аудиторської практики.
- право грошової вимоги проти держави про виплату коштів у порядку різноманітних схем соціального забезпечення й соціального страхування.

Таким чином, той факт, що певне право має публічно-правове походження, з точки зору ЄСПЛ, не перешкоджає визнанню цього права «цивільним», за умови, якщо реалізація такого права безпосередньо пов'язана з економічними інтересами приватної особи. «Понад усякі

сумніви, — пише в окремій думці суддя П. Лоренцен, — ключовим фактором для Суду при установленні “цивільного” характеру прав і обов’язків є питання про те, а чи були на кону під час проваджень майнові інтереси індивіда» (*Ferrazzini v. Italy* [GC], no. 44759/98, § 24, ECHR 2001-VII (Lorenzen, P., dissenting)). Тож, як можемо бачити, два критерії — змістова характеристика і галузева належність — значною мірою співпадають, оскільки Суд схильний визнавати цивільними ті права, які мають економічну цінність.

Отже, якщо особа володіє певним правом, яке має економічну цінність і є цивільним за природою, то таке право, безсумнівно, становить «майно» у тому сенсі, якого надає цьому термінові ЄСПЛ. Майно охоплює (а) права на речі (права *in rem*) і (б) права вимоги (права *in personam*). Причому до складу майна входять також і ті права на речі, які походять із договорів.

Щодо прав *in personam*, то такі права становлять майно незалежно від того (і) чи є ці права правами вимоги до держави, чи до приватних осіб; (ii) і незалежно від того, з якої підстави вони виникли — з делікту або з договору. З приводу договірних прав Суд зазначив у справі *Густавсон проти Швеції*: «Загальновизнано, що держава може бути відповідальною за статтею 1 (P1-1) за втручання у мирне володіння майном, котре виникає з угод між приватними особами» (*Gustafsson v. Sweden* [GC], no. 15573/89, § 60, ECHR 1996-II).

Визначеність. Для того, аби вважатися майном і бути забезпеченим можливістю судового захисту, певне право мусить бути достатньо визначене. Гарантуючи захист власності, Конвенція не гарантує право *на набуття* власності. У справі *Маркс* Суд підкреслив, що «стаття (P1-1) не більше як закріплює право кожного мирно володіти “своїм” майном, і, відповідно, застосовується лише до наявного майна особи, і не гарантує право набувати майно шляхом спадкування або укладення угод» (*Marckx v. Belgium*, no. 6833/74, § 50, ECHR (1979)). На цій підставі стаття 1 Протоколу № 1 була визнана незастосовною відносно заявниці, котра до відкриття спадщини оскаржувала чинність закону, що позбавляв її, як позашлюбну дитину, права спадкувати. Суд виснував, що доки спадщина не відкрилася, заявниця не може мати жодних прав на майно спадкодавця. Отже, якщо особа скаржить на порушення свого майнового права, вона повинна насамперед довести, що таке право їй належить.

Таким чином, проведений нами аналіз дає змогу виснувати, що майном є права, які (1) мають економічну цінність, (2) є цивільними за природою і (3) достатньо визначені для того, аби бути забезпеченими можливістю судового захисту.

Колеснікова Г. В., асистент кафедри цивільного права №2 НЮУ ім. Я. Мудрого, кандидат юридичних наук

ПРАВОВА ПРИРОДА ІНСТИТУТУ ЗАХИСТУ ПРАВ СПОЖИВАЧІВ

Дослідження інституту «захисту прав споживачів» сьогодні є одним із основних напрямів правової науки, зокрема вітчизняної, що є цілком справедливо в умовах здійснення в Україні соціально-економічних та політичних перетворень. Також потребує визначення основних понять інституту «захист» та «захист прав». Тлумачний словник Ожегова С. І., тлумачить слово «захистити», як «охороняти, вберегти від зазіхань, від ворожих дій, від небезпеки». В юридичній літературі поняття «охорона» і «захист» мають різне юридичне визначення. Відповідно до сформованої в юридичній науці традиції, поняття «охорона прав» охоплює всю сукупність заходів, що забезпечують нормальний хід реалізації прав, що передбачають заходи правового, економічного, політичного, організаційного та іншого характеру, спрямовані на створення необхідних умов для реалізації суб'єктивних прав. Власне правові заходи охорони містять у собі заходи, за допомогою яких забезпечується розвиток правовідносин в їх нормальному, непорушному і повсякденному стані, так і відновлення порушених або оскаржених прав та інтересів.

Поряд з таким широким розумінням охорони використовується і поняття охорони у вузькому розумінні, що включає в себе лише ті заходи, що спрямовані на відновлення або визнання прав і їх захист у випадку їх порушення або заперечення. Охорону у вузькому розумінні прийнято іменувати захистом. Охорона — це встановлення загального правового режиму, захист — заходи, що вживаються суб'єктами при порушенні або заперечуванні цивільних прав. Під охороною в праві розуміють також регулювання прав загалом, включаючи захист прав. «Захист права»